

Ockupationsrätten och jag

Matilda Arvidsson, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet

Vi som växte upp under kalla kriget, som minns Berlinmuren – och dess fall – och vi som minns precis var vi var och vad vi gjorde den 11 september 2001, vi var många som såg ännu ett nytt kapitel i världsordningen växa fram under det tidiga 2000-talet: vi såg nya typer av internationella militära interventioner. Det innebar en internationell våldsanvändning, användning av militära medel, på ett sätt som inte sanktionerats av FN:s säkerhetsråd. Jag tänker här, idag, särskilt på den USA-ledda militära interventionen i Irak med början under våren 2003.

Vi var många som då, i början av 2003 eller redan 2002 när argument för en väpnad intervention – folkrättsliga argument såväl som andra argument – kände att vi inte riktigt förstod nödvändigheten i att intervensera militärt för att säkra en demokratisk framtid i Irak. Med andra ord var det för vissa av oss svårt att omfamna logiken i att bomba för fred.

Många av oss som specialiserat oss inom den internationella rätten – folkrätt – och speciellt den delen av folkrätten som reglerar användandet av militärt våld, hade svårt att se eller hålla med om den rättsliga grunden för USA:s handlingar: med USA agerade handlade flera länder i 'the Coalition of the Willing': Storbritannien, Polen, och Danmark, för att nämna några. Om något kort ska sägas om dessa handlingar så kan det sammanfattas i fem ord: det som skedde var olagligt.

Men vad gör vi med ett sådant konstaterande? Vad kan *jag* göra?

I min forskning har jag tagit med mig den frågan: *vad kan jag göra?* och den relaterade frågan om *vilket ansvar jag har* för den rätt som jag kan och känner så väl, som jag undervisar i och berättar om på universitet och för allmänheten i olika sammanhang. Vad har jag för ansvar för den rätt som jag som forskare är med och skapar, återskapar och omskapar genom den forskning som jag gör: de böcker som jag skriver, de artiklar jag publicerar, de konferenspresentationer eller debattinlägg jag, som folkrättsexpert, gör.

Folkrätt är, precis som all annan rätt, inget som en gång för alla är givet. Det finns ingen rätt tolkning eller tillämpning utan snarare mer eller mindre tungt vägande argument för att en tolkning är mer riktig, rimlig eller god än en annan. Utan människor som engagerar sig i rätten, i dess tolkning, i dess användning, och dess utveckling, stannar allt liksom bara av. Rätten *är* inte – den *görs*, och den görs *av oss människor*.

Dessa tankar har lett mig fram till att försöka tänka igenom relationen mellan å ena sidan rätten och å andra sidan den människa jag är. Eller snarare: den människa som jag blir genom min relation till rätten.

För människa är jag, men jag blir också ständigt, varje dag, människa på nytt. Vi kan läsa den amerikanska filosofen Judith Butler för att förstå hur vi språkligt, diskursivt, performativt och affektivt formas som subjekt genom de maktrelationer som omger oss och som vi lever genom: hur vi med våra kroppar och våra begär manövrerar det diskursiva fält som vi är del utav och som vi samtidigt återskapar.

En sådan läsning gör jag i min avhandling. Men, vi kan också bara helt enkelt konstatera att den som levtt ett tag vet, alldeles oavsett vad filosofin säger, att saker och ting ändrar sig. Vi ändrar oss och förändras på sätt som vi ibland kan se och förstå. Andra gånger är det mindre tydligt för oss hur det gick till att vi blev de vi blev och de vi är.

Kanske är det, så som psykoanalytikern Jean Laplanche menar, inte heller möjligt att se denna process. Kanske är det så att vi, så som Laplanche föreslår, lever med ett undermedvetet som härbärgerar de andra vi mött och som vi möter. På så sätt blir vi ständigt till, på nytt, i relation till andra och lever med dem vi mött, som en del av vårt jag. Obegripligt, kanske en smula oroande, men inte desto mindre ger det mening att tänka att vårt psyke är konstituerat på så vis: grunden för vår förmåga att relatera till andra ligger i det sätt som andra blivit och är en del av oss i det att vi själva blir till. Kort sagt: vi är oss själva genom att andra är en del av oss. Det är grunden för vår förmåga att relatera till och agera etiskt ansvarigt i världen.

Men hur hjälper detta oss att förstå den fråga som jag nämnde för en stund sedan, strax efter att jag konstaterat att ett krig startats i Irak och detta var ett brott mot folkrätten? Jag ställde en fråga som lät såhär: vad kan *jag* göra?

Jag tror att detta är ett bra tillfälle att nämna att jag, innan jag påbörjade mitt arbete som doktorand i folkrätt vid Lunds universitet, arbetat som tingsnotarie och domare vid en svensk tingsrätt och att jag dessförinnan arbetat med rad NGO:s och internationella organisationer, bland annat FN. Jag har med andra ord både varit den som uttalat och bestämt rätten – som domaren gör i rättsalen – och den som varit med och förhandlat fram nya internationella rättsregler, utövat påtryckningar, gjort rättsutredningar och kommit med förslag på hur folkrätt och nationell rätt kan förändras för att den värld vi lever i kan fungera bättre för fler. Allt detta kan jag göra.

Men vad kan jag göra åt ett krig som pågår – dessutom långt borta från Sverige, där jag befinner mig? Vad kan jag göra åt den ockupation av Irak som följer under åren 2003-2004? Vad kan jag göra när jag hör Paul Bremer, den man som från Bagdad ledde the Coalition Provisional Authority (CPA), den civila amerikanske administration som styrde Irak under

ockupationsåret, uttala den ockupationsrättsliga reglering som så länge ockupationen av Irak fortgår är gällande rätt: allt enligt den del av folkrätten som går under namnet ockupationsrätt? Vad kan jag göra när de ord som faller från hans mun är bekanta? Formuleringarna känner jag, som tingsnotarie och domare och som folkrättslig expert, igen. Det skulle kunna vara jag som uttalar de orden.

Vad kan jag göra när jag 2006 läser hans internationellt bästsäljande självbiografi om hans år i Irak: Vad kan jag göra när jag känner igen mig? När hans ord i de rättsakter han som CPA:s överhuvud skapar under ockupationen, genom att upprepa det som vi vet inte riktigt stämmer: att vad som sker är helt folkrättsligt korrekt, helt lagligt och legitimt: när dessa hans ord etablerar internationell auktoritet genom den folkrätt han åberopar. När hans ord i den självbiografi har skriver strax efter att han lämnat Irak upprepar: jag gjorde mitt jobb, det som gick fel gick fel inte på grund av mig utan på grund av någon annan. Jag gjorde vad jag kunde och jag gjorde det bra.

Det där låter – för mig – bekant. Och den bekantskapen känns som en rysning. För saken är ju den att jag, precis Bremer i Irak, har varit den som uttalat de ord som definierar vad rätten är. Jag som tingsnotarien och domaren men också, och kanske än mer relevant, som läraren i folkrätt, som experten, forskaren. Ja, det är till och med så att jag har levt under en ockupation – inte den i Irak, utan en annan och mycket längre pågående. Men inte som del av de ockuperade utan på den sida som ockuperar.

Nu vill säkert några av er invända att 'nej, nej, nej, men det är väl ändå en helt annan sak!'. Att stifta lagar i Irak under pågående ockupation, att formulera rättsregler som verkar stå i strid med gällande folkrätt, och att dessutom i efterhand, och i en penninginbringande internationell bästsäljande bok i vilken man säljer ut sina kollegor och samarbetspartners i Irak, skylla allt som gick fel på andra och ta åt sig äran själv för det som ändå gick hyfsat om än inte särskilt bra – det är väl ändå en ganska stor skillnad!

Ja, är det det? Kanske är det en annan sak – eller också är det en gradskillnad. För vad är min relation till den rätt som jag nu ägnat större delen av mitt liv åt att lära känna, utforska och vara en del av? Vad gör det med mig som människa att umgås så nära med rättsregler som legitimerar handlingar jag alls inte menar är riktiga – som jag kanske inte ens kan leva med. Här kan det vara bra att komma ihåg att mitt expertisområde är den del av folkrätten som inte *förbjuder* krig utan som talar om på vilket sätt det kan göras lagligt. Folkrätten förbjuder inte ockupationer: den talar om på vilket vis de kan göras lagligt.

I denna fråga hävdar jag att jag inte är ensam, utan i gott sällskap med andra folkrättsliga experter: de som är en del av det militära maskineriet i strid genom sin funktion som militära folkrättsliga rådgivare, de som agerar som folkrättsliga rådgivare på statsnivå, folkrättsprofessorer, lärare, forskare, samhällsdebattörer. Jag är i ett gott och stort sällskap med en fråga som inte enkelt kan besvaras.

Om vi för ett ögonblick återupptar tanken om att vi som människor ständigt blir till snarare än att vi en gång för alla statistiskt har blivit – vem jag då blir när jag uttalar mig om rättens innehåll och innebörd kan besvaras med att jag å ena sidan blir en del av den rätt som jag uttalar eller uttalar mig om – eftersom rätten inte kan bli till, inte kan fortsätta sin existens om inte jag, eller någon annan i mitt ställe, ägnar sina mänskliga liv åt att just uttala rätten. Samtidigt som jag alltså blir en del av rätten blir också rätten en del av mig. Den blir en del av mitt jag, mitt undermedvetna, som Jean Laplanche skulle säga.

Ja, det låter kanske enkelt, eller rent utav simpelt eller simplistiskt. Men så *enkelt* är det inte. För hur lever jag med att den jag är och blir, och det som blir till genom mitt liv, legitimerar och legaliserar våld, lidande och i vissa fall död? Krig, ockupation, förtryck, orättvisa.

Ibland har jag fått svaret att jag kanske borde byta jobb om jag finner att det är så svårt att leva med att arbeta med det jag gör. Men, jag tror att det är precis tvärtom: när jag i min forskning har tagit mig an frågan om *vad jag kan göra* och *vilket ansvar jag som människa har* för den rätt som jag är en del av, landar jag i att det är först när det är riktigt, riktigt svårt att leva med det vi gör, de vi är och de vi blir – det är först då vi är på rätt plats både yrkesmässigt och allmänmänskligt.

Så vad är poängen? Här är min poäng: *Vad jag kan göra*, och så långt *mitt ansvar* sträcker sig för den rätt som jag är en del av och som också är en del av mig, är *inte* i första hand en fråga om att uttala mig om hur rätten (ockupationsrätten, folkrätten, svensk rätt) bör tolkas och användas – det kan jag också göra, men först i ett andra steg. I första hand måste jag som etisk orientering i mitt liv med rätten – folkrätten, ockupationsrätten, men också i mitt liv med rätten i stort – utgå från Paul Keenans definition av möjligheten till ett ansvarigt liv: När jag inte vet vad jag ska göra, när jag inte har någon regel som styr mina handlingar, när jag inte har något eller någon att vända mig till för att få ett direktiv om vad jag ska göra, först då börjar ett liv jag kan kalla etiskt, ansvarstagande.

När jag får frågan, eller när frågan uppkommer, om något är lagligt eller inte lagligt måste jag alltid ta ett steg tillbaka och *inte* besvara frågan, vilket givetvis är min första impuls: både för att jag är tränad att göra så, och för att jag kan. Kanske också för att det ger mig en viss tillfredsställelse att vara den som vet, som kan, som uttalar och definierar. Men, jag måste alltså söka mig bort från den impulsen, gå tillbaka ett steg, och ställa mig frågan om hur frågan kom att bli min: för vem är detta en fråga, vad för slags andra frågor omöjliggör eller skymmer denna fråga genom sin problemformulering, i vem och vad träder jag i irreversibel relation med genom att svara till frågan i den kontext genom vilken den framträder? Sist

Matilda Arvidsson, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet
Matilda.Arvidsson@jur.lu.se
Stipendieföreläsning på Teleborgs slott, Växjö, 28 mars 2015

men inte minst: hur förvaltar jag på ett ansvarigt sätt de relationer och den rätt som jag, genom mitt liv med rätten, är och ständigt blir en del av? För det jag säger får konsekvenser för människors liv: påtagliga konsekvenser som når in på bara livet. Kanske är det inte så att mina ord stoppar krig och ockupationer – eller också så gör de, i förlängningen, just det.